

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/polska-na-uchodźstwie/128499,Duszpasterstwo-Akademickie-w-Londynie-w-latach-1974-1989.html>

KWIECIEŃ

1.4. niedziela Męki Pańskiej — Msza św. godz. 18.30.
Kształtowanie sumienia ku chrześcijańskiej doskonałości — ks. T. Kukla.

6-7-8. kwietnia — Wielkopostne Rekolekcje zamknięte w zacisznym domu Sióstr Nazaretanek w Pitsford. Rekolekcje przeprowadził ks. dr Józef Kraszewski, wice-rektor Seminarium Duchownego w Płocku i wykładowca na ATK w Warszawie. Zgłoszenia prosimy kierować na adres: ks. T. Kukla, 53, Cromwell Rd, SW7, do 29 kwietnia. Koszty całego weekendu £7. (Wyśmienita polska kuchnia).

8.4. Niedziela Palmowa — rozpoczynamy Rekolekcje Wielkopostne w Londynie w Little Brompton Oratory. Msza św. o godz. 19.00 i I nauka rekolekcyjna.

9.4. poniedziałek — godz. 19.00, Msza św. i II nauka rekolekcyjna.

10.4. wtorek — godz. 19.00, Msza św. III nauka rekolekcyjna. Po nauce rekolekcyjnej okazja do spowiedzi świętej.

11.4. środa — godz. 19.00. Msza św. IV nauka rekolekcyjna.
Serdecznie zapraszamy na rekolekcje studentów, absolwentów i inteligencję katolicką.
Rekolekcje przeprowadził ks. dr Józef Kraszewski.

11.4. środa — koniec trzymiennego zimowego. Trzymienną wiosnę rozpoczynamy 28 kwietnia.

27-28 kwietnia zjazd Instytutu Polskiej Akcji Katolickiej w Wolverhampton. Temat zjazdu: Rodzina Kościołem domowym. Informacje: tel. 01-589 7656.

Przed każdą Mszą św. w niedziele przygotowanie liturgiczne i próba śpiewu. Bardzo prosimy o wcześniejsze przybycie.

Po Mszy św. w niedziele kawa, herbata, itd. Okazja do zapoznania się.

Po Mszy św. we czwartki możliwość wzięcia udziału w spotkaniach Zrzeszenia Studentów i Absolwentów w Ognisku Polskim, 55 Exhibition Road, S.W.7.

Duszpasterz Akademicki ks. Tadeusz Kukla jest do dyspozycji w każdym dniu tygodnia oprócz środy.

DUSZPASTERSTWO AKADEMICKIE W LONDYNIE
UNIVERSITY CHAPLAINCY
PROGRAM ZIMOWY 1979
Duszpasterz Akademicki
Ks. Tadeusz Kukla
Adres:
More House, 53 Cromwell Road,
London SW7 2EH. Tel. 01-584 1918
Prezes Komitetu Duszpasterstwa Akademickiego
Janusz Sikorski
tel. 01-267 4499
(od poniedziałku do piątku godz. 10.00—18.00)

Serdecznie zapraszamy na:

MSZE ŚWIĘTE
w niedziele godz. 10.15, 18.00
W Little Brompton Oratory
(obok Victoria and Albert Museum)
Dni powszednie godz. 18.00 w More House,
53 Cromwell Road.
Czwartek godz. 18.45 — More House.

PRELEKCJE I POGADANKI —
w niedziele po Mszy św. o godz. 19.30
w Little Brompton Oratory
(St. Joseph's Hall).

SPOTKANIA DYSKUSyjne — BIBLIJNE — we wtorki w More House
godz. 19.30.

SPOWIEDZ ŚW. — w dni powszednie o każdej porze, w niedziele przed Mszą św. Indywidualne dłuższe spotkania proszę uzgadniać telefonicznie.

WSPÓLNE WYJAZDY, ZABAWY, WYCIECZKI...

Underground: South Kensington
Gloucester Road.

Autobusy: 14, 30, 39A, 45, 49, 74B, 74, N97.

Printed by Veritas Foundation Press,
4 Praed Mews, London W2 1QZ

Materiał ze zbiorów autora

ARTYKUŁ

Duszpasterstwo Akademickie w Londynie w latach 1974-1989

OKRES HISTORYCZNY

(1970-1980) Od Gdańska do Gdańska (1980-1990) Epoka Solidarności

Autor: BOGUSŁAW WÓJCIK 18.09.2026

Fenomen reaktywowanego w 1974 r. w Londynie Duszpasterstwa Akademickiego polegał na stworzeniu poprzez jego działalność wyjątkowej sieci społecznej. Powstała ona dzięki splecionym historiom osób, które czerpały z

duszpasterstwa duchową i intelektualną energię, umożliwiającą następnie przekraczanie różnego typu barier – religijnych, społecznych, politycznych, kulturowych.

Historia Duszpasterstwa Akademickiego w Londynie sięga lat II wojny światowej¹. Pierwszym jego duszpasterzem został w 1942 r. ks. Stanisław Bełch, a miejscem spotkań od maja 1946 r. była boczna kaplica Little Oratory przy Brompton Oratory w pobliżu Knightsbridge.

Duszpasterstwo Akademickie w tamtym okresie służyło

„przede wszystkim studentom oddelegowanym z szeregów PSZ do ukończenia studiów w Londynie oraz inteligencji pracującej zamieszkałej na terenie Londynu lub na jego przedmieściach”².

Po zakupie przez społeczność polską kościoła w dzielnicy Shepherd’s Bush, odprawianie mszy świętej w języku polskim przeniesiono w grudniu 1961 r. z *Brompton Oratory* do tej świątyni, znanej dziś jako kościół pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli. Tutaj również przeniosło się Duszpasterstwo Akademickie, które – ze względu na chorobę ks. Józefa Kołodziejczyka – zawiesiło chwilowo działalność.

Nowa odsłona Duszpasterstwa Akademickiego w Londynie w 1974 r.

Impulsem dla odtworzenia działalności Duszpasterstwa Akademickiego, jako autonomicznego ośrodka duszpasterskiego, stały się oddolne inicjatywy profesorów Henryka Sawistowskiego i Andrzeja Folkierskiego z The Imperial College of Science and Technology Uniwersytetu Londyńskiego oraz studentów ze Zrzeszenia Studentów i Absolwentów Polskich na Uchodźctwie, późniejszego Zrzeszenia Studentów i Absolwentów Polskich w Wielkiej Brytanii.

Impulsem dla odtworzenia działalności
Duszpasterstwa Akademickiego, jako
autonomicznego ośrodka duszpasterskiego,
stały się oddolne inicjatywy profesorów

Henryka Sawistowskiego i Andrzeja
Folkierskiego.

W odpowiedzi na prośby działaczy Zrzeszenia, bp. Władysław Rubin, pełniący w latach 1964-1980 funkcję delegata prymasa Polski do opieki nad emigracją i uchodźstwem polskim, 9 września 1974 r. mianował duszpasterzem akademickim w Londynie ks. Tadeusza Kukłę (1940-2023).

Pochodził on z diecezji tarnowskiej, uczęszczał do Szkoły Podstawowej w Łukowej, a następnie I Liceum Ogólnokształcącego w Tarnowie. Po zdanej maturze, w 1958 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Świecenia kapłańskie otrzymał 29 czerwca 1964 r. z rąk biskupa Jerzego Ablewicza. Pełnił następnie przez dwa lata posługę duszpasterską jako wikariusz w Muszynie. We wrześniu 1966 r. wyjechał w odwiedziny do rodziny we Francji i zaczął naukę języka w L'Ecole Pratique de Langue Française w Alliance Française w Paryżu. W roku akademickim 1967/1968 rozpoczął natomiast studia w Institut Catholique de Paris. W wakacje wyjeżdżał również do RFN, gdzie uczył się języka niemieckiego w Instytucie Goethego.

**Stoją w pierwszym rzędzie od
prawej: Janusz Sikora-Sikorski,
ks. Tadeusz Kukła, bp Bolesław
Pylak (fot. ze zbiorów autora)**

Biskup Marian Jaworski i ks.

**Tadeusz Kukla (fot. ze zbiorów
autora)**

W 1973 uzyskał licencjat z teologii pastoralnej i rozpoczął studia doktoranckie. Studia pastoralne w Paryżu oraz doświadczenie, zdobyte w Europie Zachodniej w wyjątkowo ciekawych czasach odnowy posoborowej w Kościele i rewolucji obyczajowej, niemal predestynowały ks. Kukłę do podjęcia wyzwania, jakim była posługa w Duszpasterstwie Akademickim. Dwadzieścia lat później Zdzisław Jagodziński stwierdził, że

„wybór był właściwy i szczęśliwy. To bowiem czego nie zdołano osiągnąć w latach poprzednich potrafił dokonać nowoprzybyły kapłan dzięki swoim zachodom, zapałowi i osobowości”³.

Duszpasterstwo Akademickie w More House (1974-1981)

Przez pierwsze lata funkcjonowania duszpasterstwo korzystało z gościny Katolickiej Kapelanii Uniwersytetu Londyńskiego w More House przy 53 Cromwell Street. Potrzebowało ono przestrzeni fizycznej, funduszy, ram organizacyjnych, a – przede wszystkim – zapalonych działaczy. Z czasem wytworzyła się również specyfika tego duszpasterstwa, łączącego posługę duchową z elementami oddziaływania społeczno-kulturalnego. Nigdy nie miało charakteru terytorialnego, jak klasyczna parafia, lecz funkcjonowało jako tzw. parafia personalna, gromadząca wspólnotę wiernych zamieszkałych w różnych miejscach.

doświadczenie, zdobyte w Europie Zachodniej, niemal predestynowały ks. Kukłę do podjęcia wyzwania, jakim była posługa w Duszpasterstwie Akademickim.

Pierwszym nieformalnym prezesem Komitetu Duszpasterstwa Akademickiego, którego spotkania odbywały się także w Ognisku Polskim na Exhibition Road, był Jan Kaczmarek, prezes Koła Londyn Zrzeszenia Studentów i Absolwentów Polskich na Uchodźctwie. Po jego wyjeździe z Londynu, funkcję tę przejął Janusz Sikora-Sikorski, wspierany przez sekretarza Komitetu, Elżbietę Koc-Lawdham. Wspólnie z ks. Kukłą nadawali oni ton działalności DA przez kolejne dwie dekady⁴.

Zawartość programu jesiennego duszpasterstwa na 1975 r. wskazuje, że jego funkcjonowanie w tym roku związane było przede wszystkim z More House. W mieszczącej się tam kaplicy ks. Kukła odprawiał msze św. w niedziele o godz. 16:30 i we wtorki o godz. 18:30. Po niedzielnej mszy św. organizowane było również spotkanie przy kawie i herbacie. Z czasem stało się to tradycją i ważnym rytuałem. Dla wielu uczestników nabożeństw w duszpasterstwie stanowiły one jedyną okazję do spotkania polskich znajomych, poznania nowych osób przyjeżdżających z kraju, porozmawiania w rodzimym języku, wymiany wiadomości i poglądów. W More House organizowane były również spotkania biblijne w czwartki o godz. 19:00, spotkania tzw. grupy ideowej, która analizowała zagadnienie postaw chrześcijańskich we współczesnym świecie, w środy o godz. 19:00 oraz prelekcje.

W roku 1976 duszpasterstwo powróciło z nabożeństwami niedzielnymi do mającego symboliczne znaczenie miejsca – Little Brompton Oratory. Odbywały się tam również spotkania przy kawie i herbacie, a w niektóre niedziele również prelekcje. Ich tematyka wiązała sprawy religii z wyzwaniami codzienności. Msze święte w dni powszednie odprawiane były nadal w More House. Kontynuowane były spotkania biblijne, dodatkowo po mszy św. w czwartki zapraszano członków duszpasterstwa na spotkanie Zrzeszenia Studentów i Absolwentów Polskich w Ognisku Polskim. Do stałych punktów działalności duszpasterstwa weszły również rekolekcje adwentowe i wielkopostne oraz organizowane okazjonalne zabawy – np. zorganizowana 19 lutego 1977 r. zabawa karnawałowa (ostatki) w St. Joseph's Hall w Little Brompton Oratory. Celem tych ostatnich było integrowanie młodzieży miejscowej ze studentami i młodzieżą z Polski.

Nowym przejawem aktywności duszpasterstwa stały się wyjazdy z odwiedzinami do chorych w polskim szpitalu

w Mabledon.

Tematem przewodnim prelekcji w trymestrze zimowym 1977 roku było hasło: „Chrześcijanin w świecie współczesnym”. Referaty od stycznia do marca wygłosili m.in.: dr inż. Mieczysław Sas-Skowroński, Jędrzej Giertych, inż. Zbigniew Siemaszko, prof. Andrzej Jonscher, prof. Zofia Butrym⁵. Okazję do dyskusji znacznie wykraczających poza tematy religijne stwarzały spotkania z prelegentami i rekolekcjonistami pojawiającymi się w Little Brompton Oratory. Nowinkami dotyczącymi najnowszych wydarzeń społeczno-politycznych dzielili się podczas kularowych dyskusji przy herbacie także nowoprzybyli z kraju.

**Czesław Miłosz i ks. Tadeusz
Kukla (fot. ze zbiorów autora)**

**Wizyta Czesława Miłosza w
Duszpasterstwie (fotografia
przekazana przez Janusza Sikorę-
Sikorskiego)**

Nowym przejawem aktywności duszpasterstwa stały się wyjazdy z odwiedzinami do chorych w polskim szpitalu w Mabledon. Z czasem tradycją stały się również rekolekcje adwentowe i wielkopostne, organizowane w dwóch turach, najpierw w jednym z ośrodków poza Londynem, w Domu Sióstr Nazaretanek w Pitsford lub w ośrodku polonijnym w Fawley Court, a następnie w Little Brompton Oratory. W marcu 1978 r. w takim trybie przeprowadził je ks. dr Bronisław Mierzwiński, wykładowca w ATK w Warszawie i Wyższego Seminarium Duchownego w Poznaniu⁶, w kolejnym zaś roku ks. dr Józef Kraszewski wicerektor WSD w Płocku i wykładowca w ATK w Warszawie.

Dla mieszkańców i gości placówki, zasadnicze znaczenie miała panująca tam atmosfera – stworzona w nim wyjątkowa przestrzeń dialogu i wsparcia.

Wśród prelegentów odwiedzających Duszpasterstwo Akademickie w 1979 r. znalazł się bp Szczepan Wesoły, od 1967 r. pełniący funkcję kierownika Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Emigracyjnego w Rzymie, który 4 lutego 1979 r. wygłosił prelekcję p.t.: „Parafia i jej misja”. Dwa tygodnie później w duszpasterstwie gościł Alexander Tomský z Keston College, z referatem zatytułowanym „Problemy Kościoła w Czechosłowacji”. Natomiast 25 lutego referat p.t.: „Problemy moralne a środki masowego przekazu” wygłosił Jan Krok-Paszkowski, kierownik polskiej sekcji Radia BBC. Wśród zaproszonych gości duszpasterstwa znaleźli się także: Stanisław Grocholski, prezes kuratorów Fundacji „Veritas” oraz wiceprezes Anglo-Polish Society, dr Włodzimierz Mier-Jędrzejowicz, fizyk z Imperial College London oraz Karol Zbyszewski z londyńskiego „Dziennika Polskiego”⁷. W grudniu 1980 r., po odbiorze nagrody Nobla, duszpasterstwo nawiedził również Czesław Miłosz. Było to jedno z bardziej spektakularnych wydarzeń w historii tej placówki. Jak wspomina J. Sikora-Sikorski, Miłosz przemawiał w kaplicy Little Brompton Oratory, następnie odpowiadał na pytania zgromadzonych, którzy wypełnili szczerze nie tylko kaplicę, ale i przylegający do niej St. Joseph’s Hall, oraz udzielał autografów⁸.

ekonomiczny, mobilizowały społeczność duszpasterstwa do działań charytatywnych.

Planowana sprzedaż posiadłości przez zakon
wymusiła szybką wyprowadzkę lokatorów,
która zakończyła się w lutym 1987 r.

Kolejną inicjatywą, która zrodziła się w tamtym czasie, stając się zarazem marką duszpasterstwa, były msze święte w intencji Męczenników XX w. im. ks. Jerzego Popiełuszki. Były one sprawowane od 1984 r. na przemian w Brompton Oratory lub Westminster Cathedral. Przewodniczyli im zawsze biskupi – polski i angielski, były sprawowane w dwóch językach, a modlitwa powszechna odczytywana była w kilku językach przez przedstawicieli społeczności religijnych prześladowanych w różnych miejscach świata. Uroczystościom w 1987 r. przewodniczyli: bp Cornelio de Witt, przełożony generalny Stowarzyszenia Misyjnego św. Józefa z Mill Hill, i bp S. Wesoły, w 1988 bp Tadeusz Gocłowski (ordynariusz gdański) i bp John Crowley (sufragan Westminsteru), a w 1989 r. bp Zbigniew Kraszewski (sufragan warszawsko-praski) i bp Kevin O'Connor (sufragan Liverpoolu). Wydarzenia te gromadziły tysiące uczestników, stając się świadectwem solidarności z prześladowanymi za poglądy religijne oraz okazją do manifestacji postaw patriotycznych.

**Ksiądz Tadeusz Kukla (fot. ze
zbiorów autora)**

**Zdjęcie wykonane podczas
pielgrzymki (lub wycieczki)
organizowanej w Duszpasterstwie
(fotografia przekazana przez
Janusza Sikorę-Sikorskiego)**

**Jedna z zabaw organizowanych
przez Duszpasterstwo (fotografia
przekazana przez Janusza Sikorę-
Sikorskiego)**

W tym okresie historii Duszpasterstwa Akademickiego kontynuowane były wcześniej wypracowane formy jego działalności. Organizowano nabożeństwa, rekolekcje, odczyty i spotkania. W 1984 r. z wykładem w Little Brompton Oratory gościł Bolesław Pylak, biskup lubelski, rekolekcje wielkopostne w Pitsford, a następnie w Little Brompton Oratory, wygłosił o. Olgierd Kokociński (wyższy przełożony macierzystego Domu Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri w Rzymie), a trzydniowe, adwentowe dni skupienia dla studentów, absolwentów i inteligencji w grudniu tego samego roku wygłosił abp. Henryk Gulbinowicz (metropolita wrocławski). W 1987 r. roku rekolekcje w kwietniu przeprowadził bp Marian Jaworski (sufragan kielecki). Wydarzenia liturgiczne, za sprawą zapraszanych osobowości, nabierały także wymiaru społeczno-politycznego. Zainteresowanie nimi było tak duże, że Little Brompton Oratory pękało w szwach i trzeba było radiofonizować przyległe pomieszczenia⁹.

Duszpasterstwo Akademickie w diasporze (1987-1989)

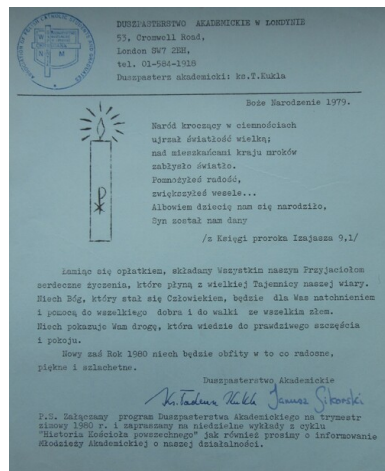
Bezpośredni wpływ na kolejne lata funkcjonowania duszpasterstwa miało wygaśnięcie umowy dzierżawy domu przy Ennismore Gardens. Planowana sprzedaż posiadłości przez zakon wymusiła szybką wyprowadzkę lokatorów, która zakończyła się w lutym 1987 r. Biuro duszpasterstwa zostało ulokowane w Ognisku Polskim. Nowym miejscem na codzienne spotkania liturgiczne stała się natomiast Maria Asumpta Chapel przy 23 Kensington Square. Niedzielne msze św. nadal odprawiane były natomiast w Little Brompton Oratory.

Działalność duszpasterstwa przekraczała ramy religijne, organizowane były w nim wieczory muzyczne, literackie, artystyczne, filmowe, dyskusyjne, a przede wszystkim odczyty z udziałem teologów, pisarzy, dziennikarzy, socjologów, polityków, lekarzy, naukowców, świadków prześladowań w Polsce i ZSRS. W gronie goszczących w duszpasterstwie znaleźli się m.in. biskupi: Ignacy Tokarczuk i Bohdan Bejze; księża: Janusz Pasierb i Franciszek Blachnicki; a także osoby świeckie: prof. Władysław Bartoszewski, prof. Wiesław Chrzanowski, Jerzy Turowicz, czy Peter Raina¹⁰. Jednym ze stałych gości duszpasterstwa był Jerzy Pietrkiewicz – pisarz, tłumacz i publicysta, w latach 1950-1979 profesor i kierownik Departamentu Języków i Literatur Słowiańskich na Uniwersytecie Londyńskim.

Fenomen Duszpasterstwa Akademickiego polegał na stworzeniu poprzez jego działalność wyjątkowej sieci społecznej.

W ramach działalności duszpasterstwa organizowane były pielgrzymki do Ziemi Świętej, wyjazdy na narty czy zabawy. W kraju, w którym wysłanie dziecka do elitarnej, katolickiej szkoły nie było możliwe bez poręczenia, w którym obok podpisu swoją wyjątkową rangę miał adres zamieszkania jego właściciela, takie pisma sygnowane przez ks. Kukłę, zamieszkałego na Kensington Gate 1, posiadały wyjątkową wartość. Różnego typu poświadczenia i listy polecające, mające duże znaczenie dla funkcjonowania w brytyjskich warunkach, wydawali również członkowie zarządu duszpasterstwa¹¹. Wszystkie te uwarunkowania czyniły z tej placówki instytucję o wyjątkowej, nie tylko religijnej, ale także społecznej sile oddziaływania.

Materiał ze zbiorów autora

Materiał ze zbiorów autora

Podsumowanie

Fenomen Duszpasterstwa Akademickiego reaktywowanego w 1974 r. w Londynie, polegał na stworzeniu poprzez jego działalność wyjątkowej sieci społecznej. Powstała ona dzięki splecionym historiom osób, czerpiących w duszpasterstwie duchową i intelektualną energię, umożliwiającą następnie przekraczanie barier religijnych, społecznych, politycznych, kulturowych.

Wpływ na ten proces mieli wyjątkowi goście, pojawiający się w tym miejscu z kraju i zagranicą: naukowcy, duchowni, artyści, społecznicy, działacze emigracyjni, z czasem również przedstawiciele polskiej opozycji. Przekazywali oni młodym ludziom historię, o której ci mieli niewielką szansę usłyszeć w Polsce lub w swoich rodzinach w Wielkiej Brytanii. Spotkania z nimi budowały renomę Duszpasterstwa Akademickiego jako elitarnego ośrodka duszpasterskiego, w którym przestrzeń wolności ducha i myśli była wyjątkowa.

Przestrzeń ta sprzyjała nawiązywaniu kontaktów pomiędzy przedstawicielami kolejnych fal emigracji, którzy często patrzyli na siebie podejrzliwie. Ks. Kukla błogosławił małżeństwa, udzielał chrztów, asystował przy pogrzebach przedstawicieli najstarszej emigracji, z którą nawiązał również żywe kontakty. O poziomie powstających w ten sposób zażyłości z duszpasterstwem świadczy fakt, że osoby z nim związane, które na lata wyjeżdżały z Wielkiej Brytanii, pojawiając się w Londynie czuły się w obowiązku zajrzeć do jego aktualnej siedziby. Fenomen tej specyficznej *Polish social network* pozostaje też najbardziej fascynującym elementem

całej przywołanej opowieści.

¹ Zob. W. Wyszowadzki, *Wkład ks. infułata Władysława Staniszewskiego (1901-1989) w powstanie i rozwój Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, Warszawa 2020, s. 235-240.

² *Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii 1894-2019*, cz. 2, *Historie wspólnot parafialnych*, red. W. Wyszowadzki, K. Tyliszczak, R. Szczodrowski, Pelplin 2019, s. 147.

³ Z. Jagodziński, *Dwudziestolecie Duszpasterstwa Akademickiego*, „Tygodnik Polski”, Londyn, 9 XI 1994 r.

⁴ A. Siomkajto, *W pracy i obrzędzie. W 25-lecie kapłaństwa ks. prałata Tadeusza Kukli*, „Gazeta Niedzielną”, Nr 27/2135, 2 VII 1989 r., s. 5.

⁵ Duszpasterstwo Akademickie w Londynie, Program zimowy 1977 (ze zbiorów B. Wójcika).

⁶ Duszpasterstwo Akademickie w Londynie, Program zimowy 1978 (ze zbiorów B. Wójcika).

⁷ Duszpasterstwo Akademickie w Londynie, Program zimowy 1978 (ze zbiorów B. Wójcika).

⁸ Relacja Janusza Sikory-Sikorskiego, 17 XI 2021 r.

⁹ Zob. A. Siomkajto, *W pracy i obrzędzie...*, dz. cyt.

¹⁰ Zob. *Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii w latach 1997-2013*, „Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego”, nr 3 (12) 2019, s. 25-26.

¹¹ Relacja Elżbiety Koc-Lawdham, 18 XI 2021 r.

COFNIJ SIĘ